

Józefcki, Jan

Szkic dziejów parafii rzymskokatolickiej Janisławice (dekanat skierniewicki) do połowy XVI wieku

Mazowieckie Studia Humanistyczne 2/2, 149-159

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SZKIC DZIEJÓW PARAFII RZYMSKOKATOLICKIEJ JANISŁAWICE (DEKANAT SKIERNIEWICKI) DO POŁOWY XVI WIEKU

I

Parafia w dzisiejszych czasach funkcjonuje jeszcze tylko jako jednostka terytorialna wspólnoty religijnej obejmująca kilka wsi, małe miasteczko, bądź też część większego miasta. Do początku XIX w., kiedy na naszych terenach utworzono gminy, parafie rzymsko-katolickie były najniższym szczeblem administracyjnego podziału kraju. Dla bliższego określenia położenia danej wsi podawano zwykle parafię, na terenie której leżała.

Z biegiem czasu zmieniały się podziały administracyjne podążające głównie za zmianami gospodarczymi, natomiast granice parafii (zwłaszcza wiejskich) w większości przypadków od wieków pozostały niezmiennie. Z tych też względów opracowania historyczne dotyczące rozwoju osadnictwa i demografii są łatwiejsze do realizacji, jeśli dotyczą określonej parafii bądź dekanatu.

Parafia Janisławice (*parochia Janislaviensis*) stanowi zespół 5 wsi na zwanym obszarze, położonych w dolinie górnej Łupi (zwanej też Jeżówką). Jej granice nie uległy żadnym zmianom od czasu powstania w XIV w. do chwili obecnej.

Jak wspomniałem wyżej, obszar parafii janisławieckiej w całości leży nad górną Łupią. Jest to teren nieckowaty, ograniczony od północy pasmem wzgórz moreny czołowej, ciągnącym się od Płyćwi przez Zapady do Julkowa, osiągającym wysokość 180 m npm w pobliżu wsi Brzozów. Na południu podobny nieco wyższy pas wzniesień ciągnie się od Jeżowa równoległe do Łupi, osiągając pod Białyninem wysokość 195 m npm. Cały wspomniany teren należy do Wzniesień Południowo-Mazowieckich (mezoregion Wysoczyzny Łódzkiej)¹. Teren w większości jest suchy, tylko wąskim pasem nad rzeką Łupią nieco podmokły, na całym obszarze korzystny do użytkowania dla celów rolniczych. Gleby nie

1 J. Kondracki, *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa 1988, s. 321.

odbiegają jakościowo od sąsiednich obszarów w większości są gliniaste, w samej dolinie Łupi wąskim pasem ciągną się mady rzeczne².

Pierwsze źródła pisane dotyczące osadnictwa na terenie parafii janisławickiej pochodzą dopiero z początków XIV w., co wcale jednak nie oznacza, że dopiero od tego okresu należy datować działalność człowieka na tutejszym terenie. Bogatych wiadomości o pradziejach tych ziem dostarcza archeologia. Najstarszym śladem pobytu człowieka na omawianym terenie jest grób z okresu mezolitu (około 6000 lat p.n.e.) odkryty w Janisławicach³. Wyposażenie grobu, składające się z narzędzi krzemienych i kościanych, wskazywało na myśliwski charakter zajęcia pochowanego w nim człowieka.

Również z okresu mezolitu pochodzą znaleziska narzędzi krzemienych z Gzowa⁴. Odkrycia te pozwalają stwierdzić, że na terenie parafii janisławickiej penetracja ludzi zaczęła się od bardzo dawna, jednak nie było tutaj stałego osadnictwa.

Dopiero w epoce brązu (lata od 1700 do 650 p.n.e.) i wczesnej epoce żelaza w okresach halsztackim i lateńskim pojawiło się na tutejszym terenie osadnictwo o charakterze półstałym (obozowiska). Osady po wyeksploatowaniu obszaru na którym się znajdowały, były przenoszone na inne miejsca.

Najstarsze ślady osadnictwa średniowiecznego, które zachowało ciągłość do czasów dzisiejszych, a zostało odkryte na terenie parafii janisławickiej, pochodzą z Borysławia i są datowane na XI–XII w.⁵

II

Jak wynika z powyższych rozważań, do początków XIV w. na terenie parafii janisławickiej istniało głównie rozproszone osadnictwo typu jednodworczego, funkcjonujące na prawie polskim, charakterystyczne dla tych terenów od dawna⁶.

Zmiany w sieci osadnictwa nastąpiły najprawdopodobniej z chwilą, gdy tereny te znalazły się w posiadaniu arcybiskupstwa gnieźnieńskiego i zostały włączone do kasztelanii łowickiej. Kiedy to nastąpiło trudno jest obecnie ustalić. Najprawdopodobniej stało się to w latach 1300–1330. Obszar kasztelanii łowickiej i jej granice zostały określone dopiero w dokumencie wystawionym przez księcia Ziemowita III dla arcybiskupa Jarosława Bogorii ze Skotnik w 1359 r.⁷

2 M. Górski, J. Grzymała, A. Maksimow, *Badania rolniczo-gleboznawcze powiatu skierniewickiego*, Poznań 1931.

3 M. Chmielewska, *Grób tardenoaski w Janisławicach pow. Skierniewice*, „Wiadomości Archeologiczne”, 1954, t. 20, z. 1, s. 23–48.

4 T. J. Horbacz, Z. Lechowicz, *Z badań nad osadnictwem Mazowsza rawskiego*, „Rocznik Łódzki”, 1982, t. 32, s. 262.

5 *Ibidem*, s. 253.

6 K. Nowiński, *Uwagi na temat osadnictwa w okresach późnolateńskim i rzymskim w dorzeczu Bzury*, „Wiadomości Archeologiczne”, 1970, t. 35, z. 1, s. 7.

7 *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, Warszawa 1877–1908, t. 3, nr 1402 (dalej: KDW).

Według tego dokumentu obszar parafii janiśławickiej należał już do kasztelanii łowickiej.

Źródła XIII-wieczne dotyczące zachodniego Mazowsza są bardzo ubogie. Nieco więcej wiadomości posiadamy tylko odnośnie do prepozytury benedyktynów lubińskich w Jeżowie i należących do niej wsi. Właśnie te wiadomości pozwalają wysnuć przypuszczenia, że obszar parafii janiśławickiej w XIII w. nie należał do kasztelanii łowickiej. W dokumencie księcia mazowieckiego Bolesława II z 1295 r. określono wsie Jeżów, Krosnowa, Mikulin i Góra jako należące do kasztelanii w Białej i podległe jurysdykcji tamtejszego kasztelana⁸. Przynależność okolic Głuchowa czy Wysokienic do kasztelanii łowickiej, a Krosnowy i Mikulina do kasztelanii bialskiej byłaby nielogiczna.

Z 1242 r. pochodzi wiadomość o przynależności do kasztelanii łowickiej wsi Słupia⁹. Była to druga po Łowiczu miejscowość znana z nazwy na terenie tejże kasztelanii. Ponieważ posiadamy jeszcze wiadomość o przyłączeniu w 1348 r. do kasztelanii łowickiej wsi Michowice drogą kupna¹⁰, na podstawie tych wiadomości Stanisław Arnold wyciągnął wniosek (chyba słuszny), że tereny na południe i wschód od linii Słupia – Miedniewice pierwotnie nie należały do kasztelanii łowickiej, lecz zostały do niej przyłączone w latach późniejszych¹¹.

Tak więc w latach 1300–1348 ukształtowała się południowa część kasztelanii łowickiej. Jaką drogą się to stało? Czy drogą kupna – jak wsi Michowice, czy drogą nadań i od kogo? Tereny te należały do 1313 r. do księcia mazowieckiego Bolesława II, a w latach 1313–1345 do księcia rawskiego i wiskiego Ziemowita II, który zmarł bezpotomnie. Z braku danych źródłowych zagadka ta prawdopodobnie nigdy nie zostanie rozwiązana.

W większości tereny nowo pozyskane do kasztelanii łowickiej były pokryte puszciami i wymagały dopiero urządzenia. Świadczą o tym późniejsze lokacje wsi nie tylko na terenie parafii janiśławickiej, ale również na terenach okolicznych, m.in. w Głuchowie w 1338 r. i Byczkach w 1342 r.¹²

W chwili rozpoczęcia akcji kolonizacyjnej po 1300 r., na terenie obecnej parafii janiśławickiej znajdowały się najprawdopodobniej następujące punkty osadnicze:

- większa zwarta wieś Lnisno,
- rozproszone osady: Borysław, Reczul, Modrzew, Gzów i Pacierzewice.

Jak wynika z późniejszych danych źródłowych, wieś Lnisno była położona w odległości około pół kilometra od rzeki Łupi, nad niewielkim jej dopływem

8 *Ibidem*, t. 1, nr 58.

9 *Ibidem*, nr 234.

10 *Ibidem*, t. 2, nr 1287 (dawniej wieś miała nazwę Mnichowice).

11 S. Arnold, *Terytoria plemienne w ustroju administracyjnym Polski Piastowskiej (w. XII–XIII)*, „Prace Komisji do Atlasu Historycznego Polski”, Warszawa 1927, z. 2, s. 69.

12 *Visitaciones bonorum archiepiscopatus necnon Capituli Gneznensis saeculi XVI*, Kraków 1920, s. 156–191 (dalej: VbaGn.).

płynącym z północnego-zachodu. Między wsią a rzeką Łupią znajdował się folwark arcybiskupi, wykorzystywany przez arcybiskupów do postojów w czasie podróży po archidiecezji. Pozostałe osady były rozproszone nad rzeką Łupią, głównie na południowym jej brzegu. Teren przyszłej parafii janisławickiej był w tym okresie głównie porośnięty puszcza.

Na jakiej podstawie wyciągam powyższe wnioski i różnicuję osady na dwie grupy: z jednej strony – wieś Lnisno, z drugiej pozostałe rozproszone osady? Jan Wareżak, prowadzący badania nad osadnictwem kasztelanii łowickiej¹³, nie zwrócił uwagi na różnice w formułach aktów lokacyjnych poszczególnych miejscowości. Uznał on, że tylko wieś Janisławice była lokowana w 1330 r., natomiast lokacje Reczula, Borysławia i Gzowa była tylko nadaniami prawa niemieckiego istniejącym już wsiom.

Tymczasem akty lokacji na prawie niemieckim wsi Janisławice, Gzów i Borysław zawierają identyczną formułę. Nie mówi się w nich o wsiach (*villa*), lecz o „posiadłościach”, „dziedzinach” (*hereditates*). Mamy więc do czynienia nie z wsiami, lecz z określonymi obszarami, dziedzinami, na terenach których wsie mają dopiero powstać. Inaczej ma się rzecz w przypadku Lnisna. W akcie przeniesienia tej miejscowości na prawo niemieckie średzkie z 1366 r.¹⁴ skądinąd podobnym całkowicie w swej treści i formie do aktów wystawionych dla Janisławic, Borysławia i Gzowa, jego wystawca arcybiskup Jarosław Bogoria ze Skotnik wyraźnie zaznaczył, że na prawo niemieckie jest przenoszona istniejąca już wieś Lnisno (*villam Lnyszno*). Powyższy zapis pozwala również oddalić przypuszczenia, że nazwę wsi (*villa*) nadawano dopiero wtedy miejscowościom, gdy otrzymywały one prawo niemieckie.

III

Wiele pisano o zasługach poszczególnych arcybiskupów gnieźnieńskich w zagospodarowaniu dóbr łowickich. Zasługi niektórych, jak np. Jarosława Bogorii ze Skotnik może nieco przeceniano. Kronikarz Jan z Czarnkowa pisał, że za czasów jego rządów kasztelania łowicka składająca się dotąd głównie z puszczy i lasów i dająca 1 grzywnę dochodu rocznie, została zagospodarowana i zaludniona. Przez założenie wielu nowych wsi i zapewnienie dobrej administracji dochody roczne miały wzrosnąć do 800 grzywien¹⁵.

Nie negując olbrzymich zasług arcybiskupa Jarosława w rozwoju osadnictwa i regulacji dóbr łowickich, nie można również pominąć udziału w tymże dziele, jego poprzednika arcybiskupa Janisława, który rządził archidiecezją gnieźnieńską w latach 1317–1341¹⁶, od którego imienia wzięta nazwę wieś Janisławice.

13 J. Wareżak, *Osadnictwo kasztelanii łowickiej (1136–1847)*, Łódź 1952.

14 VbaGn., s. 168.

15 *Monumenta Poloniae Historica*, t. 2, Kraków–Lwów 1864–1893, s. 673.

16 E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951, s. 179.

Arcybiskup Janisław 4 kwietnia 1330 r. w Łowiczu wystawił przywilej lokacyjny wsi, co do której wyraził życzenie, aby przyjęła nazwę Janisławice. Wystawca stwierdza w przywileju, że dla uporządkowania dóbr kościelnych kościoła gnieźnieńskiego przekazuje zarośla nad rzeką Łupią Marczkowi, synowi Bogumiła, które tenże dotychczas użytkował wraz z Tomaszem i Oleśkiem, z przeznaczeniem na założenie wsi. Z treści przywileju wynika, że nowa wieś już przy założeniu otrzymała prawo niemieckie w jego średzkiej odmianie, a ponieważ prawa średzkie nie były dokładnie znane wystawcy przywileju, zastrzegął on dla siebie wszystkie prawa, które mogły przynosić korzyści dla mieszkańców wsi.

Sołectwo wsi Janisławice sprzedał arcybiskup Janisław Marczkowi synowi Bogumiła. Było ono uposażone czterema rolami (łany?) ziemi wolnymi od świadczeń feudalnych, z prawem dziedziczenia przez jego legalnych następców. Do sołtysa miał również należeć co trzeci denar z kar sądowych oraz połowa zysków z karczmy i od rzemieślników, którzy w przyszłości mogli mieszkać we wsi.

Nowi osadnicy otrzymali 8 lat wolnych, po upływie których mieli oddawać z każdego łanu po 4 korce żyta i owsa oraz po dwie miary pszenicy i jęczmienia, a także po 1 fertonie srebrem z racji czynszu. Oddzielnie byli obowiązani płacić dziesięciny¹⁷.

W czasie rządów arcybiskupa Jarosława Bogorii ze Skotnik lokowano następne wsie. I tak:

Borysław. Przywilej lokacji tej wsi na niemieckim prawie średzkim arcybiskup wystawił 12 lipca 1346 r. w Łowiczu. Wystawca stwierdzał w nim, że dla usprawnienia administracji dóbr kościelnych, dziedziny Borysław, Modrzew i Reczul (Borzisław, Modrzew et Raczula), nadaje Stefanowi synowi Andrzeja, dla lokowania na ich terenie wsi pod wspólną nazwą Borysław. Obowiązki mieszkańców i uprawnienia sołtysa określono podobnie jak we wsi Janisławice, jedynie sołtys otrzymał nieco mniejsze uposażenie tj. 3 role (łany?) ziemi. Inną różnicą było przyznanie mieszkańcom 6 lat wolnych od czynszu i świadczeń zamiast 8 lat jak w Janisławicach¹⁸.

Gzów. Przywilej lokacji tej wsi na prawie niemieckim w jego średzkiej odmianie wystawił arcybiskup Jarosław w Gnieźnie 14 maja 1348 r. W przywileju tym wystawca stwierdzał, że nadaje swoje posiadłości (*hereditates*) Gzów i Pacierzewice Staszкови, kuzynowi dziekana łeczyckiego Mikołaja, dla lokowania na ich terenie wsi, która ma przyjąć nazwę Łupia.

Z nieznacznymi różnicami przywileje i obowiązki sołtysa i mieszkańców

17 Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, Księgi przywilejów, *Liber privilegiorum* 1531–1581, sygn. B–6, k. 55 (dalej: AAGn.).

18 *Ibidem*, k. 56–57.

były podobne, jak w Janiśławicach i Borysławiu. Sołtys w swoim uposażeniu otrzymał jeszcze dodatkowo sadzawkę i prawo hodowli ryb¹⁹.

Lnisno. Przywileje przeniesienia wsi Lnisno z prawa polskiego na niemieckie prawo średzkie wystawił arcybiskup Jarosław w 1366 r. Sołectwo tej wsi sprzedano Bogusławowi Komolesowi, synowi Bienka, z uposażeniem 2 łanów i 1 działu ziemi. Prawa i obowiązki mieszkańców i sołtysa nie odbiegały od innych wsi²⁰.

Rzeczywistość okazała się nieco inna od zamierzeń. Zamiast jednej wsi Borysław ukształtowały się dwie wsie: Reczul i Borysław. Stało się tak prawdopodobnie od samego początku lokacji, skoro w dokumencie księcia mazowieckiego Ziemowita III wystawionym w 1359 r. w Skierniewicach wymieniono obydwie te wsie²¹.

Żaden z wyżej wymienionych dokumentów nie wspomina nic o granicach pomiędzy poszczególnymi wsiami. Najprawdopodobniej początkowo jedyną granicą była rzeka Łupia, natomiast na gruncie granice nie były dokładnie wytyczane. Poza określeniem wielkości nadziałów sołtysów, nic bliższego nie wiemy również o tym, jak wielki był obszar ziemi uprawnej.

W okresie od lokacji wsi parafii janiśławickiej do pierwszego opisu dóbr arcybiskupstwa gnieźnieńskiego około 1512 r., zachowało się niewiele danych o tych terenach.

Dokumentem wystawionym 4 września 1338 r. w swym dworze na folwarku w Lniźnie arcybiskup Janisław zatwierdził Andrzejowi, zięciowi Radława, posiadanie łanu wolnego od czynszu i innych świadczeń feudalnych w Janiśławicach²².

Z 1341 r. pochodzi pierwsza informacja o młynie na rzece Łupi we wsi Lnisno²³.

W 1374 r. tereny te zostały spustoszone w czasie najazdu rycerstwa księcia Ziemowita III na kasztelanę łowicką, w czasie jego sporów z arcybiskupem Jarosławem Bogorią. Wsie zostały złupione, zabrano chłopom bydło i dobytek, wiele rodzin chłopskich wprowadzono i osadzono w dobrach księcia na terenie ziemi rawskiej i sochaczewskiej. Wśród zniszczonych wsi wymieniono tylko Borysław, być może jednak ucierpiały i inne wsie parafii janiśławickiej skoro zniszczono także Godzianów, Kawęczyn i Michowice²⁴.

Arcybiskup Wincenty Kot z Dębna w latach czterdziestych XV w. ponowił przywilej dla Grzegorza Wyszka, który stracił poprzedni dokument w czasie pożaru. Wystawca potwierdził Grzegorzowi Wyszкови posiadanie ziemi wolnej

19 *Ibidem*, k. 57–58.

20 VbaGn., s. 168.

21 KDW, t. 3, nr 140.

22 AAGn., Księgi przywilejów, *Liber privilegiorum* 1459–1585, sygn. B–5, k. 116–117.

23 *Ibidem*, sygn. B–6, k. 54.

24 KDW, t. 3, nr 1697.

od czynszów feudalnych we wsi Reczul, pomiędzy rolami chłopów tej wsi a wsią Gzów. Ziemie te zaczynały się od rzeki Łupi i dochodziły aż do granic wsi Celigów i Białynin. Jedynym ich obciążeniem był obowiązek oddawania dziesięciny, która należała do kościoła w Godzianowie²⁵.

W 1477 r. arcybiskup Jakub z Sienna potwierdził fakt nadania dwóch łańców wolnych w Janiśławicach (posiadanych niegdyś przez Bartosza z Iwanowic kasztelana kaliskiego) dla szlachcica Piotra Chwałęczki. Dwa działki z tych łańców znajdowały się od granicy wsi Byczki pomiędzy polami Andrzeja Rzeżuchy i Jakuba wójta, a dwa pod wsią Lnisko. W zamian za to wspomniany Piotr został zobowiązany, aby we własnej zbroi i z koniem stawał do służby w obronie zamku łowickiego²⁶.

Arcybiskupi Janiśław i Jarosław musieli często przebywać we dworze na folwarku Lnisko. Świadczą o tym wystawiane dokumenty:

– 5 lipca 1336 r. arcybiskup Janiśław wystawił dokument zwracający klasztorowi w Jeżowie dziesięciny z Węgrzynowic²⁷;

– 4 września 1338 r. arcybiskup Janiśław wystawił dokument dotyczący łańca wolnego we wsi Janiśławice²⁸;

– Między 30 czerwca a 6 lipca 1347 r. arcybiskup Jarosław przysądził klasztorowi w Jeżowie dziesięciny snopowe ze wsi Krosnowa, wydając wyrok na niekorzyść dziedzica tej wsi²⁹;

– 8 lipca 1347 r. arcybiskup Jarosław udzielił dyspensy księciu Ziemowitowi III i jego żonie Eufemii, którzy zawarli związek małżeński w III i IV stopniu pokrewieństwa³⁰;

– dokumentem wystawionym 4 lipca 1354 r. (lub 1355 r.) arcybiskup Jarosław powierzył Stanisławowi, synowi Świętosława, osadzenie wsi Czatołin na prawie średzkim³¹.

IV

Co można na tle tych wiadomości powiedzieć o początkach kościoła i parafii janiśławickiej. Jej początki giną w mrokach dziejów, na pewno jednak można stwierdzić, że pierwszy kościół w Janiśławicach nie mógł powstać wcześniej niż sama wieś, tj. przed 1330 r.

Pierwszy udokumentowany zapis o istnieniu kościoła i parafii w Janiśławicach pochodzi z bulli papieża Grzegorza XI wydanej w 1375 r., z powodu sporu

25 VbaGn., s. 182.

26 *Ibidem*, s. 173.

27 *Dokumenty Kujawskie i Mazowieckie*, „Archiwum Komisji Historycznej”, Kraków 1888, t. 4, s. 310-311, nr 25 (dalej: DKiM).

28 AAGn., Księgi przywilejów, sygn. B-5, k. 116-118.

29 DKiM, s. 313-314, nr 28.

30 *Kodeks dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego*, Warszawa 1863, nr 68.

31 *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza*, cz. 2, *Dokumenty z lat 1248-1355*, Wrocław 1989, nr 355.

o probostwo między rektorem tegoż kościoła Marcinem z Domaniewic, a Filipem Debinczem, który wbrew prawu zajął i zatrzymał parafię, korzystając z dochodów należnych rektorowi. Papież definitywnie przysądził parafię janisławicką Marcinowi z Domaniewic, nakazując rozliczyć Filipa Debincza z osiągniętych dochodów³².

Drugi udokumentowany zapis o istnieniu kościoła i parafii w Janisławicach pochodzi dopiero z 1520 r. Proboszczem był wtedy Mateusz z Wolbromia osadzony na parafii przez arcybiskupa Zbigniewa Oleśnickiego³³, a więc od lat 1481–1493, kiedy tenże zarządzał archidiecezją gnieźnieńską.

Najprawdopodobniej pierwszy kościół został wybudowany wkrótce po 1330 r. po lokacji wsi Janisławice. Nie należy jednak utożsamiać go z jednoczesnym powstaniem parafii. Chociaż nie zachował się akt erekcyjny parafii, z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że parafia janisławicka powstała najwcześniej w drugiej połowie XIV w., gdyż sieć parafii dopiero się wtedy kształtowała na terenach zachodniego Mazowsza, jednak fakt erekcji musiał mieć miejsce przed 1375 r.

W akcie erekcyjnym wsi Janisławice z 1330 r. arcybiskup Janisław zastrzega, że mieszkańcy wsi dziesięcinę z pól będą oddawać jemu (*nobis solvere*)³⁴. W akcie lokacyjnym wsi Borysław arcybiskup Jarosław Bogoria również stwierdzał, że mieszkańcy wsi należności z tytułu czynszu i dziesięciny jemu i jego następcom będą płacić raz do roku w święto św. Marcina („*ac fertonem argenti, racione census et decimae, nobis et successoribus nostris in festo Beati Martini annis singulis perpetuo solvere tenebuntur*”)³⁵.

Podobne w treści były wytyczne co do trybu opłaty dziesięciny przez mieszkańców innych wsi. Inne były jednak zasady opłaty dziesięciny z łąnów sołtysich, które były wolne od czynszu i innych świadczeń feudalnych. We wspomnianym wyżej przywileju lokacyjnym wsi Borysław z 1346 r. określono, że sołtys i jego następcy mają obowiązek oddawać dziesięciny snopowe z pola, albo z jakiegokolwiek roli, rektorowi tego kościoła, w którym słuchają mszy świętej i przystępują do sakramentów świętych (*sculteus et sui posterii de mansis suis liberis decimam manipularem in campis vel de quolibet manso tres scotos rectori ecclesiae dare tenebuntur, ubi audient divina officia et percipient ecclesiantica sacramenta*). Podobny w treści zapis znajduje się w przywileju lokacyjnym Gzowa z 1348 r., a także w przywileju przeniesienia wsi Lnisko z prawa polskiego na niemieckie z 1366 r.

Uwagi te pozwalają stwierdzić, że albo do 1366 r. nie było jeszcze na tych

32 *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, Rzym 1860, t. 1, nr 974.

33 J. de Lasko, *Liber beneficiorum*, Gniezno 1881, t. 2, s. 330.

34 AAGn., Księgi przywilejów, sygn. B–6, k. 55.

35 *Ibidem*, k. 56–57.

terenach podziału na parafie i każdy uczęszczał do tego kościoła, do którego było mu wygodniej, albo wójtowie i sołtysi mieli szczególny tryb uiszczania dziesięcin.

W swoich badaniach nad zaludnieniem Polski T. Ladenberger na podstawie rejestrów świętopietrza określił liczbę ludności w parafii janisławickiej w początkowym okresie panowania Kazimierza Wielkiego (lata 1333–1340) na 576 osób³⁶.

Należy z dużym sceptycyzmem odnieść się do tej wiadomości. Dane są szacunkowe i odnoszą się najprawdopodobniej do terenu, na którym parafia janisławicka powstała dopiero w przyszłości, gdyż w wykazie figurują również parafie, które powstały na pewno w XV w. (parafia Kompina, parafia Łowicz Św. Ducha). Liczba ludności podana przez T. Ladenbergera jest na pewno zawyżona. Według danych z 1531 r. (a więc o 200 lat późniejszych) w parafii janisławickiej było w uprawie 69 łanów, co daje liczbę 8,2 mieszkańca na 1 łan uprawiany³⁷. Utrzymanie 576 osób około 1340 r. wymagałoby uprawy co najmniej takiej liczby łanów jak 200 lat później, co było raczej nierealne. Według J. Warężaka szczyt rozwoju osadnictwa w dobrach łowickich przypadł w czasie rządów arcybiskupa Jarosława Bogorii w latach 1342–1374³⁸, trudno więc uznać, aby wsie parafii janisławickiej w czasie lokacji uprawiały ten sam areal ziemi jak 200 lat później.

Z 1410 r. pochodzi dokument arcybiskupa gnieźnieńskiego Mikołaja Kurowskiego wyliczający uposażenie parafii jeżowskiej³⁹. Parafia ta leżała w bezpośrednim sąsiedztwie parafii janisławickiej. Brak jest dokumentów erekcyjnych innych parafii sąsiednich, jednak z dużym prawdopodobieństwem możemy przyjąć, że zasadnicza sieć parafii na terenach zachodniego Mazowsza ukształtowała się do końca XIV w., a w pierwszej połowie XV w. wprowadzano tylko pewne jej korekty i uzupełnienia.

V

Pierwszy kościół parafialny w Janisławicach wzniesiony z drewna po lokacji wsi w 1330 r. podupadł i po ponad 150 latach jego istnienia zaszła potrzeba budowy nowego kościoła. Został on wzniesiony około 1500 r., w czasie kiedy proboszczem parafii był Mateusz z Wolbromia. Według rocznika archidiecezji warszawskiej jego fundatorem był prawdopodobnie arcybiskup Róża Boryszewski⁴⁰, natomiast M. Stefanowski uważa, że prawdopodobnym fundatorem był

36 T. Ladenberger, *Zaludnienie Polski na początku panowania Kazimierza Wielkiego*, Lwów 1930, s. 84.

37 VbaGn., s. 686–687.

38 J. Warężak, *Rozwój uposażenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego w średniowieczu*, Lwów 1929, s. 145–149.

39 Archiwum Główne Akt Dawnych, Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. 5688.

40 *Rocznik Archidiecezji Warszawskiej*, Warszawa 1958, s. 422.

arcybiskup Fryderyk Jagiellończyk⁴¹. Brak jest również zgodności poglądów co do daty konsekracji kościoła, gdyż wymienione są lata 1521 i 1525.

Z pierwszego opisu parafii wynika, że w 1520 r. należały do niej wsie: Lnisno, Gzów, Janisławice, Borysław i Reczul. Proboszcz był uposażony obszarem ziemi obok kościoła z gruntem ornym i łąką na folwarczek, ponadto drugim obszarem ziemi dla wikariusza położonym pomiędzy jego rolą a cmentarzem. Ponadto proboszcz posiadał dwa działki gruntu we wsi Janisławice, pomiędzy gruntami chłopskimi od strony wsi Borysław. Dziesięcinę pobierał z 3 łanów wolnych we wsi Janisławice, a także z łanów sołeckich bądź wójtowskich wsi Lnisno, Borysław i Gzów. Z gruntów chłopskich wsi Janisławice, Gzów, Borysław i Lnisno otrzymywał meszne w wysokości 3 korców żyta i 3 korców owsa z łanu uprawianego.

Wieś Reczul oddawała dziesięciny dla kościoła w Godzianowie, natomiast proboszcz janisławicki otrzymywał dziesięciny z części gruntów wsi Michowice w parafii Wysokienice. Ostatnią pozycją dochodów proboszcza były opłaty kolędy po 1 groszu z domu we wsi Reczul oraz po 1 groszu z młynów we wsiach Gzów, Lnisno i Janisławice⁴².

Wykaz dochodów proboszcza pozwala zauważyć zmiany stanu faktycznego pomiędzy początkiem osadnictwa w pierwszej połowie XIV w. i 1520 r. Przy lokacji wsi wójtowie i sołtysi oddawali dziesięciny dowolnie do tego kościoła, do którego uczęszczali, natomiast w 1520 r. mieli już obowiązek oddawania dziesięcin konkretnie do kościoła parafialnego w Janisławicach.

Z tego możemy wyciągnąć wniosek, że dziesięcinami z pól wójtowskich i sołeckich proboszcz został uposażony w czasie erekcji parafii pomiędzy 1366 i 1375 r., gdyż jeszcze w 1366 r. przy przeniesieniu wsi Lnisno z prawa polskiego na niemieckie, sołtys tej wsi Bogusław oddawał dziesięcinę do tego kościoła, w którym słuchał mszy świętej i przystępował do sakramentów świętych (*ubi divina audiet et ecclesiastica percipiet sacramenta*)⁴³.

Pierwszy opis stanu wsi parafii Janisławice z lat 1511–1512, chociaż bardzo lakoniczny, daje pewien obraz osadnictwa. I tak:

1. Lnisno – w uprawie znajdowały się 24 łany, w tym 2 łany sołeckie oraz 20 łanów należących do folwarku arcybiskupiego;
2. Gzów – w uprawie 22 łany, w tym 2 sołeckie;
3. Janisławice – w uprawie 16 łanów, 2 działki i 1 kwartał gruntów, w tym 3 łany wolne;
4. Borysław – w uprawie 12 1/4 łanu, w tym 2 łany sołeckie;
5. Reczul – w uprawie 3 łany, w tym 2 łany wolne.

41 M. Stefanowski. *Na marginesie katalogu Archidiecezji Warszawskiej z roku 1935*, „Studia Theologica Varsaviensia” 1992, r. 40, nr 1, s. 219.

42 *Liber beneficiorum* (...), II, s. 330–331.

43 VbaGn., s. 168.

We wsiach były 3 młyny (Gzów, Janisławice – Luca, Lnisno – Szymon Grochalya) oraz 7 karczem (Lnisno – 3, Borysław – 2, Reczul i Janisławice – po 1)⁴⁴.

Przybliżone do powyższych dane podaje spis dochodów z 1531 r., uwzględniający tylko ziemię kmiecią:

1. Lnisno – 73 1/4 działu ziemi ornej, 10 ogrodów, 3 karczmy;
2. Gzów – 59 1/2 działu ziemi ornej, 24 ogrody, 2 karczmy, 1 młyn;
3. Janisławice – 40 działów ziemi ornej, 1 ogród, 2 karczmy, 1 młyn;
4. Borysław – 30 1/2 działu ziemi ornej, 5 ogrodów, 2 karczmy, 1 młyn
(w 1512 r. wymieniany przy wsi Lnisno);
5. Reczul – 3 działu ziemi ornej⁴⁵.

Ogółem w 1531 r. w uprawie chłopskiej znajdowało się około 69 łanów ziemi, co w przybliżeniu odpowiadało stanowi z lat 1511–1512. Również w latach późniejszych obszar ziemi uprawnej we wsiach parafii janisławickiej nie ulegał większym zmianom. Według spisów poborowych z 1579 r. areal ziemi uprawnej w poszczególnych wsiach przedstawiał się następująco (łany chłopskie + łany sołeckie)⁴⁶: Lnisno – 26, Gzów – 22, Janisławice – 16, Borysław – 12, Reczul – 3.

O tym jak stabilny był powyższy stan świadczy fakt, że nie zakłócił go nawet najazd szwedzki z lat 1655–1657 i związane z nim zniszczenia. Według danych z 1685 r. stan poszczególnych wsi parafii janisławickiej przedstawiał się następująco⁴⁷:

Lp.	Wieś	Liczba łanów	Liczba gospodarstw
1.	Lnisno	26	26
2.	Gzów	22,3	20
3.	Janisławice	19	21
4.	Borysław	12	16
5.	Reczul	–	–

Na tej podstawie można wyciągnąć wniosek, że dla rozwoju osadnictwa na terenie parafii janisławickiej decydujące znaczenie miał XIV w. W następnych wiekach nie uległa zmianie liczba wsi, a od początków XVI w. również areal uprawianej ziemi.

44 *Ibidem*, s. 156–191.

45 *Ibidem*, s. 686–687.

46 *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym opisana przez Adolfa Pawińskiego*, „Źródła Dziejowe”, t. 16, *Mazowsze*, t. 5, Warszawa 1892, s. 178–179.

47 AGAD, Archiwum Prymasa Poniatowskiego, *Compedium inventariorum Archiepiscopatus Gneznensis post obitum Ill. et Rdmi Dni Joannis Stephani* Wydźga... 1685, sygn. 81, k. 76–81.